

Kalkınma Dinamikleri İçinde Sağlık Sektörü: Ekonomik Etkiler ve Politika Yansımaları

Duygu YÜCEL¹

Havva ARABACI²

¹Dr. Öğr. Üyesi Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe Vergi Bölümü, duyuguyucel@trakya.edu.tr Orcid: 0000-0002-2665-6732

²Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, arabacih@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0212-6590

Özet: Sağlık hizmetleri, insanların yaşam süresini, güç ve direncini, enerjisini ve faaliyetlerini etkileyen tüm eylemleri kapsamaktadır. Bu hizmetler, hem kamu hem de özel sektör tarafından sunulabilen hizmetlerdir. Günümüzde sağlık hizmetleri ve sağlık sektörü hemen hemen her ekonomide önemli paya sahip sektörlerdir. Sağlık hizmetleri ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki iki yönlü bir nedensellik içermektedir. Bir yandan sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin iyileştirilmesi ekonomik faaliyetlere daha etkin katılımı sağlarken, diğer yandan ekonomik kalkınma sağlığa ayrılan finansal kaynakları artırmaktadır. Kalkınma, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve yapısal dönüşümü de kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte sağlık sektörünün önemli bir rolü bulunmaktadır. Sağlıklı bireylerin işgücü piyasasında daha verimli olması, yatırım ve tasarruf eğilimlerini etkilemesi, demografik yapıyı şekillendirmesi sağlık hizmetlerinin kalkınmaya etkisinin başlıca göstergeleridir. Bu çalışmada sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınma üzerindeki temel etkileri kavramsal bir çerçevede tartışılmış ve sağlık-kalkınma ilişkisinin başlıca aktarım kanalları ortaya konmuştur. Bu çerçevede sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik politikaların, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Ekonomik Kalkınma, Beşeri Sermaye, İşgücü Verimliliği.

The Healthcare Sector within Development Dynamics: Economic Impacts and Policy Implications

Abstract: Health services encompass all actions that affect individuals' life expectancy, physical strength, resilience, energy, and daily functioning. These services may be provided by both the public and private sectors. Today, health services and the health sector constitute a significant share of almost every economy. The relationship between health services and economic development involves a bidirectional causality. On the one hand, the improvement of health services and the enhancement of public health enable more effective participation in economic activities; on the other hand, economic development increases the financial resources allocated to health. Development is a multidimensional process that encompasses not only economic growth but also social, cultural, and structural transformation. Within this process, the health sector plays a crucial role. The fact that healthier individuals are more productive in the labor market, influence investment and saving tendencies, and shape the demographic structure represents the main indicators of the impact of health services on development. In this study, the fundamental effects of health services on economic development are discussed within a conceptual framework, and the main transmission channels of the health–development relationship are identified. In this context, policies aimed at improving health services are considered important for the sustainability of economic development.

Keywords: Health Services, Economic Development, Human Capital, Labor Productivity.

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramı, bir ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal alanlardaki kurum, yapı ve işleyiş biçimlerinde meydana gelen dönüşümler aracılığıyla insan yaşamının hem maddi hem de manevi yönlerden iyileştirilmesini hedefleyen çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, yalnızca ekonomik büyümenin gerçekleşmesini değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, yönetim, adalet ve yaşam kalitesi gibi alanlarda sürdürülebilir ilerlemelerin sağlanmasını da gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla kalkınma, toplumun genel refah düzeyini yükselten, bireylerin fırsatlara erişimini artıran ve toplumsal yapının daha kapsayıcı ve dengeli bir niteliğe kavuşmasına katkı sunan bütüncül bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir. Nitekim

kalkınma, ekonomik genişlemenin ötesinde, toplumsal ve yapısal değişimleri de içeren bir olgudur (Tekin, 2011: 38).

Bu bağlamda ekonomik, siyasal, yönetsel ve sosyo-kültürel pek çok faktör kalkınma sürecinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Sağlık hizmetleri ise bu sürecin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek stratejik bir alanı temsil etmektedir. Ekonomik kalkınmanın hem kaynağı hem de destekleyicisi olan sağlık sektörü, ülkelerin refah düzeyinin yükseltilmesinde kritik bir işlev üstlenmekte; sağlıklı bireyler ekonomik üretkenliği artırarak kalkınma hedeflerine doğrudan katkı sağlamaktadır. Sağlık, bireyin fiziksel ve zihinsel fonksiyonlarını sosyal uyum içerisinde yerine getirebilmesi olarak tanımlanmakta; sağlıklı birey, hem kendi yaşamına ilişkin doğru kararlar

alabilmekte hem de topluma üretken ve faydalı bir şekilde katılabilmektedir. Bu nedenle sağlıklı insan kaynağı, ülkelerin kalkınma hızının sürdürülebilirliği açısından temel unsurlardan biridir (Orhaner, 2014: 25).

Ekonomik kalkınmanın belirleyicileri genel olarak ekonomik, siyasal ve yönetsel, yasal ve kurumsal ile sosyo-kültürel faktörler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ekonomik faktörler; üretim kapasitesi, sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ve işgücü niteliği gibi unsurları içerirken, siyasal ve yönetsel faktörler karar alma süreçlerinin etkinliği, siyasal istikrar ve kamu yönetiminin verimliliğini kapsamaktadır. Yasal ve kurumsal faktörler ise hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması ve düzenleyici çerçevelerin işleyişi gibi kalkınma sürecini doğrudan etkileyen yapısal unsurlardır. Sosyo-kültürel faktörler ise toplumun kültürel değerleri, eğitim düzeyi, sosyal sermaye ve toplumsal normlar aracılığıyla ekonomik davranışları şekillendiren dinamikleri ifade etmektedir. Tüm bu faktörler birlikte değerlendirildiğinde ekonomik kalkınmanın, çok yönlü belirleyicilerin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan kapsamlı bir süreç olduğu görülmektedir.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Sağlık hizmetleri, sadece bireysel olarak değil toplumsal olarak da önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinin hem bireysel hem de toplumsal yararlar açısından taşıdığı önem ve yeterli miktarda üretilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek olası zararlar, bu hizmetlerin karma bir sistemle, yani hem özel hem de kamu sektörü tarafından sunulmasını gerektirmektedir. Piyasa tarafından üretilebilen sağlık hizmetleri, toplum için sağladığı dışsal fayda ve önem, yeterli miktarda üretilmemesi durumunda ortaya çıkacak dışsal toplumsal maliyet gibi nedenlerle devlet tarafından da üretilmektedir (Altay, 2007: 35-36; Akdoğan, 2011: 47).

Sağlık hizmetleri, toplumun sağlık düzeyinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yürütülen faaliyetleri kapsamakta olup genel olarak koruyucu, tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetleri olmak üzere üç temel kategori altında sınıflandırılmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri, hem çevreye hem de bireye yönelik olarak sunulan; hastalıkların ortaya çıkmasını engellemeyi ve toplum sağlığını güçlendirmeyi amaçlayan uygulamaları kapsamaktadır. Tedavi edici sağlık hizmetleri ise, sağlığını kaybetmiş bireylerin yeniden sağlığına kavuşmalarını sağlamak amacıyla

yürütülen tıbbi müdahale ve bakım süreçlerini içermektedir (Barlin, 2010: 9, 11). Rehabilitasyon hizmetleri, hastalık, sakatlık veya yaralanma gibi durumların ortadan kalkmasının ardından bireyin kaybettiği fiziksel, ruhsal veya sosyal işlevlerin yeniden kazandırılmasını amaçlayan hizmetlerdir. Bu hizmetler, kapsamı itibarıyla **tıbbi ve sosyal rehabilitasyon** olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Rehabilitasyonun temel amacı, bireyin topluma yeniden uyum sağlayarak aktif bir şekilde yaşamını sürdürebilmesidir (Öztek, 2001: 294).

2.1. Dışsallık Özelliği

Dışsallık, bir ekonomik birimin üretim veya tüketim süreçleri sonucunda, piyasada fiyatlanmayan ve dolayısıyla karar alıcılar tarafından doğrudan dikkate alınmayan etkilerin diğer ekonomik birimlerin fayda ya da maliyet fonksiyonları üzerinde değişiklik yaratması olarak tanımlanmaktadır. Bu etkiler, niteliğine bağlı olarak olumlu ya da olumsuz biçimde ortaya çıkabilmekte; olumlu dışsallıklar toplumsal refahı artırırken, olumsuz dışsallıklar ise toplumsal maliyetlere yol açmaktadır. Piyasa mekanizmasının bu tür etkileri içselleştirememesi, dışsallıkların var olduğu durumlarda kaynak tahsisinde etkinlik kayıplarına neden olmakta ve devlet müdahalesi ile düzenleyici politikaların gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bu konuya örnek olarak eğitim ve sağlık hizmetleri verilebilir (Vural, 2007: 11-140).

Bazı üretim faaliyetleri, üreticinin üstlendiği maliyetlerin ötesinde toplumsal maliyetler yaratarak toplumda zarar oluşturabilir. Bu durum üretici açısından kâr kaybı, toplum açısından ise azalan refah ve fayda olarak görülür ve literatürde **negatif dışsallık** olarak adlandırılmaktadır (Ataç ve Diğerleri, 2002: 25). Çevre kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi bu tür dışsallıklara örnektir. Negatif dışsallıklar, üretim süreçlerinin toplumsal maliyetlerinin dikkate alınmasını ve kamu müdahalesi ile düzenleyici politikaların uygulanmasını gerektirir.

Sağlık hizmetleri, ekonomik literatürde **pozitif dışsallık** yaratan hizmetler arasında değerlendirilmektedir. Çünkü sağlık hizmetlerinden yararlanan bireylerin sağlık düzeyinin yükselmesi yalnızca kişisel bir fayda üretmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumun genel refahını ve üretkenliğini artıran ek katkılar da sağlamaktadır. Sağlıklı bireylerin işgücüne daha etkin katılım göstermesi, verimliliklerinin artması ve sosyal yaşamda daha aktif rol alabilmeleri, bu olumlu dışsallıkların temel yansımalarıdır. Dolayısıyla sağlık

hizmetlerinin iyileştirilmesi, toplumun genel yaşam kalitesinin yükselmesine ve ekonomik büyümenin desteklenmesine önemli ölçüde katkı sunmaktadır.

2.2. Kamusalılık Özelliği

Sağlık hizmetlerine yapılan harcamalar, bu hizmetlerin zamanında, eksiksiz ve ihtiyaç duyulduğunda erişilebilir olmasını sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu harcamalar, bireylerin ve toplumun sağlık düzeyinin korunması ve iyileştirilmesinin yanı sıra hastalıkların teşhis ve tedavisini de kapsamaktadır. Samuelson'a göre kamusal mal ve hizmetler, bir bireyin tüketiminin diğer bireylerin kullanımını engellemediği ve toplumun tüm üyeleri tarafından eşit şekilde tüketilebilen mal ve hizmetlerdir (Şener, 1996: 48). Sağlık hizmetleri, klasik anlamda bir kamusal mal olarak değerlendirilebilir. Kamusal mallar ve hizmetler, toplumun genel ve kolektif ihtiyaçlarını karşılamak ve kamu yararını temin etmek amacıyla, devlet veya diğer kamu tüzel kişilikleri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimi altında topluma sunulan sürekli ve düzenli faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Canpolat, 1998: 6). Bir bireyin sağlık hizmetine erişimi, bir başkasının o hizmete erişimini azaltmaz.

Sağlık aynı zaman da küresel bir kamu malıdır. Küresel kamusal mallar, yararları ve zararları bütün toplumlara, ülkelere ve nesillere yayılan, tüketimde rekabetin veya dışlanmanın olmadığı, yoksulluğun azaltılması ve kalkınma için gerekli olan mallardır. Sağlık hizmetlerinin etkinliğinin artırılabilmesi için, diğer küresel kamusal malların üretiminin de güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliğinin sağlanması ve temiz suya erişim olanaklarının artırılması gibi önlemler, sağlık hizmetlerinin etkilerini doğrudan destekleyen kritik unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

2.3. Sağlık Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Sağlık harcamaları, toplumun tamamının sağlık hakkını doğrudan etkileyen, sağlık sektörünün kapasitesini belirleyen ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak sağlık politikalarının şekillenmesinde önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Özellikle son yıllarda, ülkelerin sağlık harcamalarındaki artış, bu harcamaları etkileyen faktörlerin belirlenmesini önemli hale getirmiştir. Sağlık harcamalarındaki artışlar, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir; gelişmişlik düzeyi yükseldikçe, sağlık harcamalarının milli gelir içerisindeki payı da artmaktadır. Ayrıca,

ülkelerin gelişmişlik düzeyi, özel ve kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki dağılımını da etkileyebilmektedir (Karaş, 2022: 3).

Ülkelerin sağlık harcamalarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında, kişi başına gelirin artması, eğitim düzeyinin yükselmesi ve sağlık bilincinin gelişmesi, teknolojik ilerlemeler, yaşam süresinin uzaması ile sosyal güvenlik ve sağlık sigortası sistemlerinin yaygınlığı yer almaktadır. Ayrıca, sağlık harcamalarının beşeri sermaye üzerindeki etkisi, ülkelerin kalkınma süreçlerini şekillendiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

3. EKONOMİK KALKINMA VE BEŞERİ SERMAYE

Beşeri sermaye, bireylerin ekonomik faaliyetlere ilişkin sahip oldukları bilgi, beceri ve diğer niteliklerin tamamını; kısaca, insanın üretken kapasitesini oluşturan tüm özellikleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1998: 8). Ayrıca beşeri sermaye, eğitim yoluyla edinilen bilgi ve beceri birikimi ile nitelikli insan gücü biçiminde de açıklanmaktadır. Beşeri sermayenin hem doğrudan hem de dolaylı yollarla ekonomik büyümeyi etkilediği görülmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde sağlık harcamalarının daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. İnsan sermayesinin iki temel bileşeni olan eğitim ve sağlık alanlarına yapılan yatırımlar, bireylerin beşeri sermaye düzeyini doğrudan artırabilmektedir. Bu bağlamda, insana yapılan her türlü yatırımın kısa ve uzun vadede ekonomik büyümeye katkı sağladığı açıkça ortaya konmaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 167).

Beşeri sermaye, ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup, fiziksel sermayenin verimliliğini artırma, üretkenliği yükseltme, istihdam olanaklarını genişletme ve teknolojik gelişme ile yeniliklerin yayılımını hızlandırma gibi kanallar aracılığıyla ekonomik sürece katkı sağlamaktadır (Çakmak ve Gümüş, 2005: 61; Karagül, 2002). Bilgi, beceri ve deneyim unsurlarıyla şekillenen beşeri sermaye, aynı zamanda sağlık durumu ile doğrudan ilişkilidir. Sağlık alanına yapılan yatırımlar, işgücünün fiziksel kapasitesini, dayanıklılığını ve verimliliğini artırmakta; böylece ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle sağlık, beşeri sermayenin güçlendirilmesinde ve ekonomik büyümenin desteklenmesinde stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde sağlık sektörü, tüm ülkelerde önemli bir ekonomik paya sahiptir. Sağlık hizmetlerinin finansman yöntemleri, gelirin yeniden dağılımı ve kaynakların etkin kullanımı, genel ekonomik

büyüme ve kalkınma üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Özellikle küreselleşen dünyada, bilgi üretmek, bilgiyi kullanmak, teknolojik yenilikler geliştirmek ve ekonomik kalkınmaya katma değer sağlamak, büyük ölçüde beşeri sermaye aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Sağlık, beşeri sermayeyi oluşturan en temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Genel olarak sağlık sistemi, genel ve özel primler, tüketici katkıları ve bağışlar aracılığıyla finanse edilmektedir. Bu finansman yöntemleri, uygulanış biçimlerine bağlı olarak, hem sağlık sistemi aracılığıyla ülkede gelirin yeniden dağılımını etkileyebilmekte hem de genel olarak üretimde kullanılan işgücü-sermaye oranlarını belirleyebilmektedir (Yıldırım, 1994).

Fiziksel sermaye miktarındaki artış ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlasa da, bu sermayenin daha verimli biçimde kullanılabilmesi insan sermayesinin güçlenmesini gerektirmektedir. Zira fiziksel sermayenin marjinal getirisinde zamanla ortaya çıkan azalma, beşeri sermayenin artan verimliliği sayesinde ertelenebilmekte veya daha sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir. Beşeri sermaye, yalnızca fiziksel sermayenin etkin kullanımını desteklemekle kalmayıp aynı zamanda teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında da temel bir kaynak işlevi görmektedir. Bu nedenle beşeri ve fiziksel sermaye, ekonomik büyüme sürecinde birbirini tamamlayan iki kritik unsur olarak değerlendirilmektedir.

Beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi özellikle verimlilik artışları üzerinden etkileyen temel unsurlardan biridir. Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü nitelik ve nicelik bakımından yetiştirmesi sayesinde istihdamın yapısını ve düzeyini belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanı sıra beşeri sermaye, teknolojik bilginin üretilmesi, geliştirilmesi ve etkin biçimde kullanılmasını sağlayarak ekonomik sistemin yenilik kapasitesini güçlendirmektedir. Nitelikli işgücünün teknolojik yeniliklere uyum sağlama yeteneği, teknolojik ilerlemenin hızlanmasına ve üretim süreçlerinde verimliliğin artmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle beşeri sermaye, hem ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği hem de teknolojik dönüşümün başarısı açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik yapılan sağlık harcamaları, beşeri sermayeyi güçlendirerek ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme, kalkınmayı beşeri sermaye yatırımlarına yönlendirerek zincirleme bir büyüme etkisi yaratmaktadır (Akıncı ve Tuncer, 2016: 47). Eğitim ve sağlık düzeyi, bir toplumun ekonomik kalkınması ve beşeri sermayesinin temelini

oluşturmakta olup, sağlıklı bireyler eğitim süreçlerinde daha etkili öğrenme ve üretkenlik gösterebilmektedir; bu nedenle beşeri sermaye artışı için öncelikle sağlık düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir (Karagül, 2002: 71).

4. SAĞLIK HİZMETLERİNİN EKONOMİK KALKINMAYA ETKİLERİ

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO, 1994) göre sağlık, Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO, 1994) göre sağlık, yalnızca hastalık ya da sakatlığın bulunmaması değil, bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hâlinde olmasıdır. Bu kapsamlı tanım, sağlığın çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymakta ve bireyin yaşamının tüm yönlerini içermektedir. Bu çerçevede bireylerin sağlıkla ilgili gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen her türlü faaliyet ve uygulama sağlık hizmetleri olarak adlandırılmaktadır. Sağlık hizmetleri, yalnızca hastalıkların tanı ve tedavisine yönelik müdahaleleri değil, aynı zamanda bireylerin genel iyilik hâllerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik önleyici ve destekleyici hizmetleri de kapsamaktadır. Bu yönüyle sağlık hizmetleri, toplum sağlığının sürdürülebilirliğinin yanı sıra sosyal refahın artırılmasında da kritik bir rol üstlenmektedir.

Sağlık hizmetleri, verimlilik ve üretimin artması, gelirin yükselmesi ile harcamalarda tasarruf sağlanması yoluyla ülke kalkınmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma düzeyi yükseldikçe sağlık alanına daha fazla kaynak ayrılabilen ve toplumun sağlık hizmetlerine katılımı artmaktadır. Ayrıca demografik gelişmeler ve eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınmaya dolaylı katkısını ortaya koymaktadır (Mazgit, 1998: 109-110).

4.1. Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Önemi

Sağlık harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı, bir ülkenin sağlık sistemine ayırdığı kaynakların düzeyini gösteren önemli bir makroekonomik göstergedir. Bu oran, sağlık hizmetlerinin finansal sürdürülebilirliği kadar, *beşeri sermaye birikimi, işgücü verimliliği* ve uzun vadeli ekonomik gelişme/kalkınma kapasitesi üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır. Türkiye'deki sağlık harcamalarının GSYH içindeki payının yıllara göre değişimi, sağlık hizmetlerine yapılan yatırım seviyesinin zaman içinde nasıl değiştiğini incelemek ve bu değişimin büyüme dinamikleriyle bağlantısını analiz etmek açısından önemlidir. Aşağıdaki Tablo 1, Türkiye'de sağlık harcamalarının GSYH'ye oranının 2000–2022 dönemindeki yıllık değişimini göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Sağlık Harcamalarının GSYH’ye Oranı (%), 2000–2022.

Yıl	Sağlık Harcaması / GSYH (%)
2000	4.6
2001	4.9
2002	5.0
2003	5.0
2004	4.9
2005	4.9
2006	5.1
2007	5.2
2008	5.2
2009	5.5 (zirve)
2010	5.0
2011	4.7
2012	4.5
2013	4.4
2014	4.3
2015	4.1
2016	4.2
2017	4.2
2018	4.1
2019	4.3
2020	4.6
2021	4.5
2022	3.8 (en düşük değer)

Kaynak: World Bank (2023), Current Health Expenditure (% of GDP) – Türkiye, World Development Indicators.

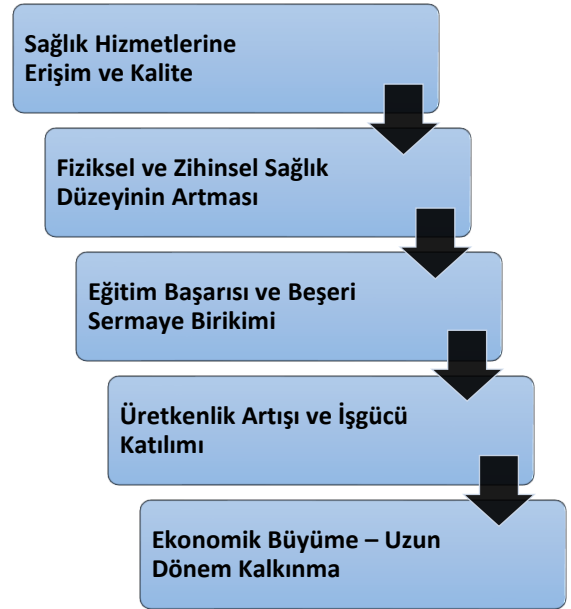
Bu dönemde sağlık harcamalarının GSYH’deki payı: 2000–2009 arasında artış eğiliminde, 2009’da %5,5 ile en yüksek seviyesine ulaşmış, 2010 sonrası istikrarlı biçimde düşerek, 2022’de %3,8 ile en düşük seviyeye inmiştir. Bu eğilim, sağlık harcamalarının Türkiye’de uzun vadede göreceli olarak azaldığını, bunun da beşeri sermaye, işgücü verimliliği ve ekonomik kalkınma açısından önemli politika tartışmaları doğurduğunu göstermektedir.

4.2. İşgücü Verimliliği ve Ekonomik Kalkınma

Sağlık hizmetlerinin *ekonomik büyüme/kalkınma* üzerindeki tesiri birden fazla "aktarım kanalı" üzerinden işlemektedir. Bu ilişki, sadece

hastalıkların azaltılmasıyla sınırlı olmayan çok yönlü bir etkileşim yapısına sahiptir. Sağlık düzeyi iyi olan toplumlarda işgücü verimliliği artmaktadır; çalışanların fiziksel dayanıklılığı, zihinsel performansı ve öğrenme kapasiteleri güçlenmektedir. İşgücü verimliliği ise ekonomik kalkınmanın önemli belirleyicilerinden biri olup, sağlık göstergelerindeki iyileşmeler işgücünün niteliğini ve üretkenliğini doğrudan etkilemektedir. Böylelikle sağlık hizmetleri, yalnızca bireysel refahı artıran bir sosyal unsur değil, aynı zamanda beşeri sermaye birikimi ve *sürdürülebilir kalkınma* açısından stratejik bir ekonomik bileşen olmaktadır. Bu çok boyutlu etkileşim yapısını görünür kılmak amacıyla aşağıda "sağlık-beşeri sermaye-kalkınma" ilişkisini şematik olarak özetleyen bir etki modeli sunulmaktadır.

Şekil 1. Sağlık-Kalkınma Etki Modeli

Not: Şekil 1, sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınma üzerindeki temel aktarım mekanizmalarını kavramsal olarak göstermektedir.

Toplumun ortalama sağlık düzeyinin düşmesi, bireysel ve toplam işgücü verimliliğinin azalmasına yol açmaktadır. Çalışanların sağlık sorunları, iş gücü piyasasından çekilmelerine, üretim aksaklıklarına ve verimlilik kayıplarına neden olmaktadır.

Sağlık, bireylerin fiziksel kapasitelerini güçlendirerek iş verimliliğini artırmanın yanı sıra, zihinsel işlevler ve muhakeme yeteneğini geliştirerek de verimliliğe katkı sağlamaktadır (Dilsizler ve Erol, 2021: 68).

Kalkınmanın bir sonucu olarak sanayileşme, kentleşme ve çevre kirliliği gibi olumsuz dış etkenler stres, fiziksel ve ruhsal hastalıklar gibi sağlık sorunlarına yol açmakta ve sağlık hizmetlerine yeni görevler yüklemektedir. Özellikle gelişmekte olan

ülkelerde, sanayileşme ve kentleşmenin olumsuz etkilerinin sağlık hizmetleri aracılığıyla giderilmesi, sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Sağlığın iş verimliliğine katkısı, beslenme sorunlarının çözümüyle de sağlanmaktadır. Dengeli beslenme, sağlıklı bir yaşamın temel unsurlarından biridir. Özellikle anne ve bebek beslenmesi, beynin erken dönemdeki gelişimi açısından kritik öneme sahiptir; yetersiz beslenme ilerleyen yaşlarda telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilmektedir. Yetersiz beslenme, çalışanların işlerine uyumunu azaltmakta ve yorgunluk, dikkatsizlik gibi sorunlar yoluyla iş verimliliğini düşürmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde temel sorunlar barınma ve yetersiz beslenmedir. Bu temel ihtiyaçlar karşılandığında bireylerin sağlık düzeylerinin iyileşeceği ve iş gücü verimliliğinin artacağı, dolayısıyla ekonomik kalkınmaya katkı sağlanacağı belirtilmektedir (Arslan, Eren ve Kaynak, 2016: 288). Eğitimdeki gelişmeler, işgücü verimliliğini ve bilgi üretim potansiyelini artırarak ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir (Çalışkan vd., 2013: 30).

4.3. Demografik Yapı

Sağlık harcamalarının temel amacı, iş gücünü koruyacak, hastalıkları azaltacak ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak hizmetler sunmaktır (Taban, 2006: 35). Sağlık harcamalarındaki iyileşmeler yaşam süresi ve kalitesini artırırken, sektöre yapılan yatırımlar teknolojik ilerlemeyi destekleyerek ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve böylece sağlık harcamalarının artışını tekrar besleyen bir döngü oluşturmaktadır (Akar, 2014: 311).

Sağlıktaki iyileşmeler, çocuk ölüm oranlarının düşmesi ve nüfus artış hızının artması yoluyla demografik yapıyı olumlu etkileyerek ülkenin iş gücü kapasitesini artırmakta ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmaktadır.

Sağlık sektörünün aile planlaması hizmetleri, doğum oranlarını azaltırken, kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımı çocukların daha sağlıklı ve iyi yetişmesini sağlamaktadır.

Ekonomik kalkınma düzeyi arttıkça, sağlık alanına ayrılan kaynaklar da artmakta ve toplumun sağlık hizmetlerine katılımı sağlanabilmektedir. Bu durum, sağlık hizmetleri ile ekonomik kalkınma arasında doğrudan bir ilişki oluşturur. Öte yandan, demografik gelişmeler ve eğitim düzeyi gibi faktörler, sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınmaya olan dolaylı katkısını ortaya koymaktadır (Mazgit, 1998: 109-110).

Nüfus artış hızının yüksek olması, ülkenin koşullarına bağlı olarak ekonomik kalkınmayı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ekonomik kalkınma düzeyi yetersiz ve kaynakları sınırlı olan ülkelerde yüksek nüfus artış hızı kalkınmayı olumsuz etkileyecektir. "Çünkü bu ülkelerde gelir düzeyinin yüksek olmaması, beslenme koşullarının yeterli düzeyde olmaması, gelir eşitsizliğinin çok yüksek olması birçok benzer problemleri beraberinde getirerek, kalkınmayı sınırlandırmaktadır" (Dilsizler ve Erol, 2021: 71).

4.4. Yatırımlar

İktisat bilimine göre, bireylerin refahını artıracak yatırımlar ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir. Sağlık ve eğitime yapılan yatırımlar, bir ülkedeki sağlıklı ve eğitilmiş bireylerin sayısını artırarak işgücü kalitesini yükseltmektedir. Öte yandan, sağlık yatırımlarının yetersiz kaldığı durumlarda işgücü verimliliği düşmekte ve bu durum ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Sağlığın yatırımlar üzerindeki en önemli etkisi, bireylerin yaşam süresini uzatması ve böylece beşeri sermayesi yatırımlarından daha uzun süre faydalanmalarını sağlamasıdır. Üretimde faaliyet gösteren her bir insana belli bir yatırım yapılmaktadır.

Yüksek sağlık harcamaları, sektördeki fiziksel yatırımları artırdığı, teknolojik gelişmeyi hızlandırdığı ve ekonomik büyümeyi canlandırdığı için bir ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Gelişmiş ülkeler, ekonomik büyümenin temel unsurlarından biri olan insan sağlığını koruma ve hastalıkları tedavi etme faaliyetlerine bütçelerinden daha yüksek pay ayırmakta ve bu alana daha fazla harcama yapmaktadır. Ayrıca, sağlığa yapılan yatırımların üretken bir toplum yaratmada önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir.

4.5. Tasarruflar

Sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerinden biri **tasarruf etkisidir**. Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi, sunumu ve yönetimi, hem kamu bütçesinden hem de bireylerin hastalık durumunda ve sosyal güvence eksikliği halinde kendi bütçelerinden belirli düzeyde kaynak ayrılmasını gerektirmektedir. Bu durum, bireylerin tasarruf kapasitesini doğrudan etkileyebilmektedir.

Eğitim ve sağlık politikalarının tasarruf eğilimleri üzerindeki etkisi ise dolaylıdır; zira bu politikalar

yaşam beklentisini ve bireylerin üretkenliğini artırarak uzun vadede tasarruf yapma potansiyelini yükseltmektedir. Sonuç olarak, sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfus, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tasarruf eğilimlerini güçlendirerek ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Sağlığın korunması ve iyileştirilmesi başlangıçta önemli bir maliyet gerektirse de, uzun vadede sağladığı getiriler ve hastalık durumunda ortaya çıkan harcamaların azalması nedeniyle bireylerin ve toplumun tasarruf yapmasına olanak tanımaktadır (Mazgit, 1998: 40). Bu çerçevede, etkili sağlık politikaları yalnızca yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik kalkınmaya dolaylı katkı sağlayacak şekilde bireysel ve toplumsal tasarruf eğilimlerini güçlendirmektedir.

5. SONUÇ

Sağlık hizmetleri, üretimden tüketime kadar geniş bir yelpazede birçok aktörü kapsayan ve hem kamu hem de özel sektör tarafından sunulan karmaşık bir yapıya sahiptir. Sağlık sektörü, sağlığı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen tüm mal ve hizmetlerin üretildiği ve tüketildiği bütünleşik bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sağlık hizmetlerinin yapısı kendine özgü **dışsallık** ve **kamusalılık** özellikleri taşımaktadır; yani sağlık hizmetlerinden bireyler kadar toplum da dolaylı şekilde yararlanmaktadır.

Sağlık hizmetleri bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra ekonomik kalkınmayı da doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Sağlıklı bir toplum, daha verimli çalışan, üretim sürecine daha uzun süre katılabilen ve dolayısıyla kalkınma sürecine daha güçlü katkı sağlayan bireylerden oluşmaktadır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar kısa vadede bir maliyet gibi görünse de uzun vadede ekonomik büyümeye ve toplumsal refaha katkı sağlamaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri, uzun vadede hastalıkların önlenmesi yoluyla tedavi maliyetlerini azaltarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tasarruf sağlamaktadır.

Sağlık, bireylerin yaşam süresini uzatarak eğitim gibi diğer yatırımların verimliliğini artırmaktadır. Uzun ömürlü ve sağlıklı bireyler daha fazla üretim yapabilirler. Sağlıklı bireyler daha uzun saatler çalışabilir, işe devamsızlık oranları düşerek, streste başa çıkma kapasiteleri artabilir.

Dengeli beslenme ve çocukluk döneminde yeterli sağlık bakımı, uzun vadeli iş verimliliğini belirleyen kritik faktörlerdir. Sağlık hizmetlerinin gelişmesi, özellikle bebek ve çocuk ölüm oranlarını azaltarak

nüfus artış hızını etkilemektedir. Aynı zamanda aile planlaması hizmetleri sayesinde doğum oranları dengelenerek, kadınların iş gücüne katılımı artırılmaktadır.

Bilgi, beceri ve deneyimle şekillenen beşeri sermayesi doğrudan sağlıkla ilişkilidir. Sağlık, beşeri sermayesinin en temel unsurlarından biridir. Sağlıklı bir toplum, hem işgücü arzını hem de işgücü kalitesini artırarak üretkenliği artırmaktadır. Sağlık yatırımları işgücü kalitesini artırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin ekonomik kalkınmaya olumlu etkilerinin artırılması için koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, eşitsizliklerin giderilmesi, finansman mekanizmalarının iyileştirilmesi ve veriye dayalı izleme ve değerlendirme sistemlerinin kurulması gerekmektedir.

Sağlık ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkilerin istenilen düzeyde gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde ülkede uygulanan sağlık politikalarına ve bu politikaların sonuçlarında ortaya çıkan yapıya bağlıdır. Ülkemizde sağlık politikaları, ekonomik ve siyasal gelişmelerin sürekli dalgalanmasına bağlı olarak şekillenmekte ve bu koşullar çerçevesinde yürütülmektedir. Bu durum, sağlık sektöründe uzun vadeli ve istikrarlı politikaların oluşturulmasının önemini ortaya koymaktadır; zira sürdürülebilir sağlık politikaları, hem bireysel refahı artırmak hem de ekonomik kalkınmaya kalıcı katkı sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, sağlık politikalarının ekonomik kalkınmayı destekleyici bir nitelik kazanabilmesi için koruyucu sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların artırılması, bölgesel sağlık eşitsizliklerinin azaltılması ve sağlık-egitim entegrasyonunun güçlendirilmesi önemli görülmektedir. Koruyucu sağlık hizmetleri, uzun vadede hem hastalık yükünü azaltmakta hem de işgücü verimliliğini yükselterek ekonomik performansı doğrudan etkilemektedir. Ayrıca sağlık altyapısının ve hizmet sunumunun bölgesel olarak dengelenmesi, beşeri sermaye birikiminin ülke genelinde daha homojen bir yapıya kavuşmasını sağlayarak kalkınma süreçlerini hızlandırmaktadır. Sağlık okuryazarlığını ve erken yaş beslenmesini kapsayan eğitim temelli uygulamaların yaygınlaştırılması ise hem bireysel refah hem de uzun dönemli üretkenlik artışları açısından kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, sağlık finansmanı mekanizmalarının güçlendirilmesi ve dijital sağlık uygulamaları ile teknoloji yatırımlarının desteklenmesi, sağlık sisteminin mali sürdürülebilirliğini korurken

ekonomik kalkınmanın teknolojik ve yapısal boyutlarını da güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, S. (2014). Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, A. ve Tuncer, G. (2016), “Türkiye’de Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sayıştay Dergisi*, Temmuz-Eylül(102), 47-61.
- Altay, A. (2007). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 64, 33-58.
- Arslan, İ., Eren, M. V. ve Kaynak, S. (2016). Sağlık ile Kalkınma Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 287-310.
- Ataç, B. ve Diğerleri (2002). *Kamu Maliyesi. Yedinci Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir*.
- Barlin, F. S.(2010). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir*.
- Canpolat, H. (1998). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi Kavramı. *Hazine Dergisi*, Temmuz, 11, 1-15.
- Çakmak, E. ve Gümüş, S. (2005). Türkiye’de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960 - 2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 59 – 72.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., Meçik, O. (2013). Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, ss. 29- 48.
- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2010). Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Panel Regresyon Analizi. *Doğu Üniversitesi Dergisi*, 11 (2), 166- 182.
- Dilsizler, E. B. ve Erol, E. D. (2021). (ed.: Dilber, İ. ve Yalçınkaya, H). *Sağlık Hizmetleri Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi. Bölüm 5, Kasım, Ekin Yayınevi*.
- Karagül, M. (2002), *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu. No: 37, Ankara: Anıt Matbaa, A.K.Ü. Yayınları*,
- Karaş, E. (2022). Sağlık Harcamalarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *International Journal of Public Finance*, 7 (2), 509 – 538. <https://dergipark.org.tr/pub/ijpf>
- Mazgıt, H. (1998). Sağlık Hizmetlerinin Kalkınmadaki Yeri ve Önemi. *Kalkınma Politikaları Dergisi*, 4(2), 33–49.
- Mazgıt, İ. (1998). *Ekonomik Kalkınma Sürecinde Türkiye De Sağlık Sektörünün Yeniden Yapılanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- OECD (1998), *Human Capital Investment*, CERİ Publishing, Paris
- Orhaner, E. (2014). *Türkiye’de Sağlık Sigortası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öztek, Z. (2001). Türkiye’ de Sağlık Hizmetleri. *Yeni Türkiye Dergisi Sağlık Özel Sayısı 1, (7), 39*.
- Şener, O. (1996), *Kamu Ekonomisi, Beşinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım*.
- Taban, S. (2006), Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyoekonomi*, 2(4), 31-46.
- Tekin, A. (2011). Kalkınma ve ekonomik büyüme: Kuramsal bir yaklaşım. *Kalkınma ve Planlama Dergisi*, 5(1), 35–48.
- Vural, T. (2007). *Yerel Kamusal Malların Sunumunda Alternatif Yöntemler. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- WHO (1994) *Basic Documents. 40th Edition, Geneva*
- World Bank. (2023). *Current health expenditure (% of GDP) – Türkiye [Data set]. World Development Indicators.* https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=TR&utm_source
- Yıldırım, S. (1994) *Sağlık Hizmetlerinde Harcama Ve Maliyet Analizi. Ankara: DPT Yayını. No:2350*.